

Voor nu er veel nieuwe docenten met betrekkelijk weinig boekenkennis het onderwijs binnenkomen en de boekenmarkt elk jaar wordt overladen met nieuwe boeken, is didactische hulp noodzakelijk

Voor de motivatie is het belangrijk dat de leerlingen weten op welk niveau ze zich bewegen en door de docent bewust naar hun 'zone van nabije ontwikkeling' (Vygotsky) worden geleid. De meeste leerlingen vinden het fijn om vooruitgang te boeken en daarvoor waardering van de docent te krijgen. Een van de docenten stelde in de eindexamenklassen als eis dat de leerlingen hun leesdossier moesten afsluiten met een 'kroonboek'. Hiervoor kregen zij een lijstje met canonieke werken die waren voorzien van een niveau-indicatie. Leerlingen vonden dit spannend en kwamen ook zelf met voorstellen: 'Mevrouw, is dit ook een kroonboek?' Het gesprek dat uit deze vraag voortkwam, is doorgaans veel rijker dan de 'platte' discussie of een bepaald boek wel of niet op de leeslijst mag.

Didactische hulp

De docent speelt een cruciale rol bij het kiezen van boeken, maar kan er niet alleen voor zorgen dat de leerlingen steeds op niveau boeken selecteren. Vooral nu er veel nieuwe docenten met betrekkelijk weinig boekenkennis het onderwijs binnenkomen en de boekenmarkt elk jaar wordt overladen met nieuwe boeken, is didactische hulp noodzakelijk.

Op dit moment werk ik samen met een redactie, die bestaat uit docenten, letterkundigen en vakdidactici, aan de website <www.lezenvoordelijst.nl>. Deze site zal in de nabije toekomst docenten en leerlingen hulp bieden bij de advisering, keuze en verwerking van boeken. Ook helpt de catalogus mediathecarissen bij het samenstellen en actualiseren van de boekencollectie op school. De productie van de site is voorlopig in handen van het Universitair Onderwijscentrum Groningen (UOCG) van de Rijksuniversiteit Groningen. Stichting Lezen ondersteunt de ontwikkeling van de site.

Het hart van de site is een catalogus van tweehonderd boeken waaruit leerlingen bewust kunnen kiezen voor hun leeslijst Nederlands. Jaarlijks zal de catalogus met vijf boeken worden geactualiseerd. Een bijzonder kenmerk van de catalogus is dat de boeken zijn ingedeeld naar zes niveaus. Het veld heeft een belangrijke

stem in de samenstelling van de lijst. In september 2009 zal bekend worden gemaakt welke titels in de catalogus worden opgenomen. (Zie ook Tabel 1.)

De leerlingen krijgen bij elk boek informatie over het niveau, de inhoud, de stijl en de leeservaringen van enkele leeftijdgenoten. Ook zal bij elk boek enkele 'testvragen' worden gegeven, zodat de leerling na kan gaan of hij het boek heeft begrepen. Docenten krijgen bij elk boek hoogwaardige letterkundige en didactische informatie. Bij letterkundige informatie moet men denken aan informatie over de inhoud, structuur, thematiek, ontvangst enzovoort, zoals in het *Lexicon van literaire werken* (onder redactie van Ton Anbeek). De didactische informatie bestaat uit vragen en opdrachten bij het boek. Bij *Siegfried* van Harry Mulisch (niveau 4) bijvoorbeeld zullen ongeveer vijftien opdrachten worden gegeven: vijf eenvoudige (niveau 3), vijf gemiddelde (niveau 4) en vijf moeilijke (niveau 5). Eind 2010 zal de website voor docenten en leerlingen operationeel zijn. Daarna zal de site vermoedelijk worden uitgebreid voor de moderne vreemde talen. Ook wordt overwogen om vanuit dezelfde gedachte een bloemlezing met poëzie en korte verhalen samen te stellen. Bezoek voor meer informatie de site.

De redactie verwacht dat de site <www.lezenvoordelijst.nl> het literatuuronderwijs een nieuwe impuls zal geven. Het zal docenten en leerlingen in ieder geval helpen om op het juiste moment het juiste boek te kiezen, met als resultaat meer voldoening in het lezen en onderwijzen van literatuur. ■

LITERATUUR

Chambers, A. (1995). *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten*. Amsterdam: Querido.

Kuiter, L. (2003). VN-onderzoek: verplichte, overschatte en onderschatte boeken. *Vrij Nederland*, 25, 40-45.

Parreren, C. van. (1988). *Ontwikkeld onderwijs*. Leuven/Amersfoort: Acco.

Pennac, D. (1993). *In een adem uit... Het geheim van het lezen*. Amsterdam: De Brink.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Stichting Lezen Reeks 12. Delft: Eburon.

Witte, T. (2009). *Het juiste boek op het juiste moment, deel 1: wat belemmert een goede keuze? Levende Talen Magazine*, 96(4), 5-8.

Leerlingen van klas 3 van een scuola media in in het Zwitserse kanton Ticino. Foto: Marika Bachmann

THE BEST OF TWO WORLDS?

Hoe staat het met het onderwijs in het algemeen en het vreemdetalenonderwijs in het bijzonder in het Italiaanssprekende deel van Zwitserland? Gé Stoks kan dat goed vergelijken met de situatie in Nederland. Hij werkte vele jaren bij de SLO in Enschede en was vanaf 1998 voorzitter van *Levende Talen*, maar emigreerde in 2001 naar Zwitserland en werd lerarenopleider voor Engels en Duits aan de *Alta Scuola Pedagogica* in Locarno, Ticino.

Gé Stoks

'IMMIGRANT, n. An unenlightened person who thinks one country better than another.'

—Ambrose Pierce, *The Devil's Dictionary*

Het beeld dat een emigrant van zijn oorspronkelijke thuisland heeft, is vaak vertroebeld. Ik lees met enige regelmaat enkele Nederlandse kranten online, kijk via BVN wel eens naar het Nederlandse journaal en lees natuurlijk LTM en LTT. Ik pretendeer niet alle ontwikke-

lingen in Nederland goed te kennen, maar waag het toch mijn licht over een paar zaken te laten schijnen. Hoewel ik mij ervan bewust ben, dat mijn ervaringen niet veel ideeën voor de onderwijspraktijk zullen opleveren, hoop ik dat een vergelijking tussen twee onderwijswerelden toch interessant kan zijn, of het nu is om te concluderen dat het in Nederland zo slecht nog niet is, of om misschien te besluiten dat je beter je geluk in een ander land kunt gaan zoeken.

Werken in Ticino

Het Zwitserse kanton Ticino (Tessin) ligt aan de zuidkant

Studenten Engels en Duits eerste graads lerarenopleiding Alta Scuola Pedagogica di Locarno. Foto: Gé Stoks

van de Alpen. Je rijdt er van noord naar zuid doorheen als je na de Gotthardtunnel naar Italië rijdt. Er wonen ruim 300.000 mensen en de landstaal is het Italiaans. Die heb ik mij dus ook eigen moeten maken: een erg leerzame ervaring, omdat je die taalverwerving bij jezelf kunt monitoren en dat tot meer begrip leidt voor de steeds terugkerende fouten van andere taalleerders.

Elk kanton in Zwitserland is autonoom en omdat Ticino het enige Italiaanssprekende kanton is, worden veel beslissingen op onderwijsgebied op regionaal niveau genomen. Zo hebben we hier een van de rest van Zwitserland afwijkend systeem voor de eerste fase van het voortgezet onderwijs. Er is een vierjarige middenschool (*scuola media*) voor alle leerlingen van 11 tot 15 jaar. Maar weinig leerlingen gaan naar het speciaal onderwijs en de populatie is erg heterogeen. Overigens is men daar wel trots op, maar mij valt ook op dat op veel scholen de deskundigheid ontbreekt om leerlingen met bepaalde problemen als dyslexie of gedragsproblemen te helpen. Sommige leerlingen zouden waarschijnlijk meer gebaat zijn met een school voor speciaal onderwijs.

Die middenscholen zijn naar Nederlandse verhoudingen vrij klein, vergelijkbaar met de vroegere mavo's. Vrijwel alle leerlingen leren er drie moderne vreemde talen, waarvoor vrij veel ruimte is in het curriculum.

Ongeveer dertig procent van de leerlingen is van niet-Zwitserse oorsprong. Een groot deel is afkomstig uit Italië, maar, hoewel formeel gesproken buitenland, is hun integratie natuurlijk geen probleem. Verder komen de ouders van andere buitenlandse leerlingen veelal uit voormalig Joegoslavië, Albanië, maar ook uit

Zuid-Amerikaanse landen. Hun integratie schijnt redelijk goed te verlopen, al zijn er natuurlijk ook de nodige problemen. Na de middenschool gaan leerlingen naar een school voor beroepsonderwijs of naar het gymnasium (*liceo*), dat dan nog vier jaar duurt. De leerling die zonder zittenblijven van het gymnasium afkomt, is één jaar ouder dan een vergelijkbare leerling in Nederland.

Talen op school

Leerlingen leren Frans, de gemakkelijkste taal als Italiaans je moedertaal is, vanaf de derde klas van de basisschool. Op de middenschool komen daar Duits in het tweede jaar en Engels in het derde jaar bij. Vanaf het derde jaar kunnen leerlingen Frans laten vallen, maar de meeste doen dat niet. Voor erg zwakke leerlingen zijn vrijstellingen mogelijk en voor Duits zijn er, evenals voor wiskunde, twee niveaugroepen vanaf de derde klas (het tweede jaar Duits). De middenschool in Ticino wordt breed gedragen in de bevolking, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Duitstalige deel van Zwitserland, waar men een met Nederland vergelijkbaar systeem met vroege selectie kent.

De taal wordt als middel gezien om toegang tot de literatuur te krijgen. 'Het gymnasium is geen taleninstituut' is een vaak gehoorde kreet

Klassen van dertig of meer leerlingen heb ik hier nooit gezien. Het maximum is 24. Meestal zijn de klassen echter veel kleiner: zo'n 18 leerlingen

Op het gymnasium kunnen leerlingen talen kiezen. Engels en Duits hebben de voorkeur. Het gymnasium is erg traditioneel. In het moedertaalonderwijs, Italiaans, maar ook bij de moderne vreemde talen, staat literatuur, vooral de klassieke schrijvers, hoog aangeschreven; er wordt veel tijd aan besteed. Officieel heet het dat de taal als middel wordt gezien om toegang tot de literatuur te krijgen. Eindtermen zijn vaag en het niveau is niet duidelijk vastgelegd. Er zijn geen centrale examens en het principe 'wie onderwijst, beoordeelt' wordt met kracht verdedigd. Dat leidt ook tot grote onderlinge verschillen. Zo kan het voorkomen dat op een gymnasium nauwelijks iets aan luistervaardigheid wordt gedaan en die vaardigheid op het eindexamen ook niet wordt getoetst. Leraren maken zelf de examens en elke school heeft zo zijn eigen voorkeuren. Wel zijn er geëncouraged, maar de vrijheid van docenten en scholen is groot. Recente voorstellen om eindtermen vast te leggen en op het Europees Referentiekader (ERK) te betrekken worden door scholen en docenten afgewezen als te utilitaristisch. 'Het gymnasium is geen taleninstituut' is een vaak gehoorde kreet.

De gymnasiumdocenten hebben veel meer vrijheid dan de middenschoolleraren. Dat is historisch zo gegroeid, maar het verbaast mij steeds weer dat leerlingen en ouders zo weinig invloed en leraren zo veel vrijheid hebben, onder andere ook bij de cijfergeving, die zeer ondoorzichtig is.

Leerplannen, leerboeken en examens

De leerplannen voor de middenschool zijn veel gedetailleerder dan in Nederland en moeten door alle scholen gevolgd worden. Het leerplan voor de talen is al ongeveer acht jaar geleden aangepast; de te bereiken niveaus zijn gespecificeerd in termen van het ERK. Ook zijn er taalportfolio's, al worden die niet (meer) op grote schaal gebruikt en bespeur ik een zekere portfolio-moeheid.

Leerboeken worden op de middenschool voorgeschreven. Op het gymnasium zijn de leraren vrij in de keuze van lesmateriaal en het kan voorkomen dat niet iedere leraar Duits (of Engels of Frans) binnen de school hetzelfde leerboek gebruikt. Er is geen lokale markt en de leerboeken zijn meestal door internationale uitgeverij als Langenscheidt en Oxford ontwikkeld, met soms een

werkboek dat voor de lokale markt is aangepast. Een leraar Duits in de middenschool moet met de methode *Geni@l* van Langenscheidt werken. Theoretisch kan hij of zij daar wel onderuit, maar dat is erg lastig en er is niemand die dat probeert.

De toetsing in de middenschool is soft. Iedereen maakt zijn eigen toetsen en de pedagogische kant van het cijfer geven krijgt meer aandacht dan validiteit en betrouwbaarheid. Elke twee jaar wordt aan het eind van de middenschool onder alle leerlingen een soort peilingstoets georganiseerd. Die toets moet een algemene indruk geven van het niveau van het onderwijs. Uit de resultaten van die toets komt wel naar voren dat docenten de leerprestaties van leerlingen heel verschillend beoordelen.

Docenten

Ticino is een van de armste kantons van Zwitserland. In Zürich, een van de rijkste, liggen de salarissen ongeveer twintig tot dertig procent hoger. Toch is ook de leraar in Ticino duidelijk beter af dan die in Nederland, ondanks de hogere kosten van levensonderhoud in Zwitserland. Ook de andere randvoorwaarden voor leraren vind ik beter. De scholen zijn kleiner en overzichtelijker, maar veel wordt centraal geregeld vanuit het kantonale ministerie. De school heeft dus minder autonomie, maar schoolleidingen kunnen zichzelf niet zo onbeschaamd verrijken als in Nederland het geval schijnt te zijn. Aantrekkelijk zijn verder de zomervakantie van midden juni tot begin september en de vrije katholieke feestdagen (ik schrijf dit artikel op de dag van de Heilige Jozef op 19 maart), die hier nooit zijn afgeschaft.

De docenten hebben, wederom in tegenstelling tot Nederland, allemaal een academische opleiding. Ze hebben na hun vakinhoudelijke studie aan de universiteit een eenjarige *abilitazione* gevolgd, die pedagogisch en didactisch van aard is en tegenwoordig een master heet. Binnenkort worden ook studenten met een bachelor tot deze pedagogisch-didactische masteropleiding toegelaten. Deze afspraak voor heel Zwitserland is zeer tegen de zin van de kantonale autoriteiten in Ticino. Meestal vindt men een creatieve manier om onder federale regelgeving uit te komen, maar het is nog afwachten of dat gaat lukken.

Leraren in de middenschool worden begeleid en beoordeeld door zogenaamde experts, docenten die een paar taakuren krijgen om collega's te bezoeken en die beslissen welke schoolboeken worden gebruikt en of iemand een vaste aanstelling krijgt.

Lessen, lesuren, klassengrootte, doeltaal=voertaal

Positief is het aantal lesuren dat voor de talen beschikbaar is, hoewel ook hier docenten klagen dat het er te weinig zijn. De norm is drie lesuren per week. Daarbij moet wel worden aangetekend dat dat aantal voor Duits werkelijk erg krap is. Duits is een ontzettend moeilijke taal voor Italiaanssprekenden. Het niveau dat aan het einde van de middenschool wordt bereikt en officieel A2 zou moeten zijn, wordt maar door weinig leerlingen werkelijk gehaald. Duits geven in Nederland is beslist een stuk eenvoudiger. De motivatie van de leerlingen is vrij groot voor Engels en klein voor Duits. Dat laatste heeft ook historische oorzaken: Ticino is lang een achtergebleven kanton geweest waar Duitstaligen vaak de dienst uitmaakten. Duits is de belangrijkste taal en wordt door meer dan de helft van alle Zwitsers gesproken, veel bedrijven hebben contacten met het Duitstalige deel van Zwitserland en de meeste toeristen spreken die taal. Een complicerende factor is daarbij dat leerlingen Hoogduits leren en in het Duitstalige deel van Zwitserland verschillende varianten van *Schwyzerdütsch* worden gesproken.

Echt veel beter dan in Nederland is de klassengrootte. Klassen van dertig of meer leerlingen heb ik hier nooit gezien. Het maximum is 24. Meestal zijn de klassen echter veel kleiner: zo'n 18 leerlingen. Voor groepen met zwakke leerlingen ligt het maximum bij 16. Doordat het aantal wekelijkse lesuren meestal drie is, ziet een docent minder leerlingen langskomen dan in Nederland. Daarbij komt dat de meeste docenten aan de universiteit twee vakken hebben gestudeerd en een dubbele bevoegdheid hebben.

In het vreemdetalenonderwijs wordt het principe doeltaal=voertaal breed gedragen. Er zijn wel enkele docenten die de doeltaal in de klas niet spreken, maar op het gymnasium wordt dit principe door vrijwel elke docent gehanteerd. Het is wel gemakkelijker leerlingen Frans of Engels te laten spreken dan Duits, vooral in de middenschool.

Culturele verschillen

Het onderwijs is minder democratisch dan in Nederland. Er is meer respect voor autoriteiten. De machtsafstand is

groter en hoewel men ook hier klaagt over het dalende prestige van het leraarsberoep, is dit zeker beter dan in Nederland. De docent is, volgens de Italiaanse traditie, *professore* en heeft een redelijke sociale status.

In de eerste jaren van mijn huidige functie heb ik wel aan een andere manier van werken moeten wennen. Er wordt hier veel meer geïmproviseerd en veel minder planmatig gewerkt dan ik in Nederland gewend was. Vergaderingen verlopen vaak chaotisch. Als er al een agenda is, houdt men er zich nauwelijks aan. Ik weet vaak niet wanneer en of er nu een besluit is genomen of niet. Mijn collega's moesten vaak grinniken als ik daar weer naar vroeg.

Ik heb aanvankelijk geprobeerd zaken zo planmatig of projectmatig te organiseren, zoals ik daarvoor bij de SLO gewend was, maar dat werkt hier niet. Toch loopt de zaak niet in het honderd en het biedt ook de mogelijkheid heel flexibel te zijn. Hier heerst, in tegenstelling tot de rest van Zwitserland, een Italiaanse mentaliteit, die ik heb leren waarderen. Bij werkzaamheden in het Duitstalige deel van Zwitserland storen mij de overdreven formaliteiten tijdens vergaderingen en de wens om alles te willen vastleggen en plannen. Dan voel ik mij toch sterker met de Ticinese werkwijze verwant.

Beter?

Zit je als docent of leerling beter in Nederland of in Ticino? Die vraag is niet simpel te beantwoorden. Voor een docent hangt veel af van de concrete werksituatie, je directe collega's en de cultuur van je school. Als ik over ontwikkelingen in Nederland lees of er met collega's over praat, krijg ik geen heimwee. Anderzijds is het in de afgelopen jaren ook vaak voorgekomen dat ik moest denken aan hoe zaken in Nederland georganiseerd zijn: transparanter, minder hiërarchisch, ook professioneler, bijvoorbeeld op het gebied van de toetsing. Als docent heb je het in de gymnasia in Ticino wel beter: meer vrijheid, betere betaling, langere vakanties, minder bureaucratie.

Als ik kinderen had, zou ik ze echter liever naar een modernere Nederlandse middelbare school sturen. De middenschool is voor de meeste kinderen wel geschikt, maar als ik een kind met ernstige leerproblemen had, zou ik het liever op een Nederlandse school zien. ■

AUTEUR
Gé Stoks, <g.stoks@idea-ti.ch>, was voorzitter van Levende Talen van 1998–2002. Hij is lerarenopleider aan de Alta Scuola Pedagogica di Locarno (<www.aspti.ch>), Ticino, Zwitserland. Met twee Zwitserse collega's heeft hij een bedrijf voor vernieuwing, ontwikkeling en advies voor het onderwijs, *Idea Sagl* (<www.idea-ti.ch>). Tevens is hij lid van de redactie van het Zwitserse tijdschrift voor vreemdetalenonderwijs *Babylonia*, <www.babylonia.ch>.

Foto: Anda van Riet

TiO-abc

Het nieuwe evangelie in schrijfonderwijs?

De ontwikkelaars van TiO-abc lopen met het hoofd in de wolken. Tenminste als we op 5 maart de inleidende spreker van de TiO-studiedag in De Flint in Amersfoort moeten geloven. TiO-abc is een schrijfprogramma dat ontwikkeld is door Ad Bok; het zou de weg zijn naar een totaal vernieuwde vorm van schrijfonderwijs dat er volgens de ontwikkelaar en zijn werkgroep zonder enige twijfel gaat komen.

Ramon Groenendijk

Ad Bok, bedenker van het schrijfprogramma TiO-abc, heeft de afgelopen jaren niet stilgezeten. Na jaren van ontwikkelen van zijn 'Taal in Ontwikkeling' ging het vorige schooljaar de pilot TiO-povo op een aantal scholen van start. Dit jaar is er al een opvolger: TiO-abc.

TiO-povo was vooral gericht op meters maken (gebaseerd op de filosofie dat leerlingen door veel schrijven

ook beter gaan schrijven). De lancering van TiO-abc brengt meer mogelijkheden. TiO-a richt zich voornamelijk op formuleren. TiO-b kan gebruikt worden om leerlingen zich te laten bekwamen in het schrijven van betogen, beschouwingen en brieven. Langzaam maar zeker zullen ook nog recensies en andere tekstsoorten volgen. Een imposante lijst aan mogelijkheden wordt zo toegevoegd aan TiO-a. En nu is er sinds kort ook TiO-c: de laatste module van het programma. In TiO-c wordt grammatica op maat geboden in de vorm van een game.